

Лепкий Б. С. Твори: У 2-ох т. – Т. 1. – С. 5 – 34.; Ткачук 2007: Ткачук М. П. Суб'єктна сфера лірики Богдана Лепкого // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого. – Тернопіль, 2007. – С. 10 - 19.

В статье прослеживается использование названий растений в поэзии Б. Лепкого и описывается их символическое значение. Более полно анализируются лексемы «квіти», «цвіт», «рожі», «листя». Определяются основные семантические мотивы, символами которых являются флористические названия: печаль, тоска, страдание, любовь, одиночество, свободолюбие, стремительное течение времени. Отмечается, что квіт(и), квіття – это тоже стихи Богдана Лепкого.

Ключевые слова: мотив, семантика, символ, флористический мир.

Лісняк С. Л., доцент, (Тернопіль)

Семантико-стилістичне навантаження звертань у поетичних творах Богдана Лепкого

Стаття присвячена аналізу звертань у поетичному мовленні Богдана Лепкого. Ці мовні засоби охарактеризовані за структурно-граматичними ознаками, семантикою, експресивно-стилістичним забарвленням. Значна увага приділена визначенню функціонального навантаження звертань у тексті поезії автора.

Ключові слова: звертання, вокатив, непоширені звертання, поширені звертання, риторичні звертання, позитивно-оцінний зміст, негативно-оцінний зміст.

Lisnyak S. L. Semantic and stylistic loading of appeals in B. Lepkyi's poetic works

The article is devoted to the analysis of appeals in Bohdan Lepkyi's poetic speech. These language features are characterized by structural and grammatical characteristics, semantics, expressive, stylistic coloring. Considerable attention is paid to defining the functional load of appeals in the text of the poems of the author.

Key words: address, vocative, unexpanded address, expanded address, rhetorical address, positive evaluative sense, negative evaluative sense.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Богдан Лепкий, визначний поет і прозаїк, історик і літературознавець, видавець і перекладач, належить до тієї когорти славних синів і дочок України, які все своє життя присвятили розбудові української духовності. До кінця 80-х років минулого століття як поезія автора, так і вся його літературна творчість оцінювалися поверхово і тенденційно, а саме ім'я митця було, по суті, вилучене з історії української літератури. З 90-х років ХХ століття літературознавці об'єктивно підходять до аналізу доробку митця, вважаючи його постаттю “першорядної ваги, непересічного таланту” [Ільницький М. 1989: 5], “найяскравішою зіркою “Молодої музи” [Погребеник Ф. 1988: 14]

Дослідженню творчої спадщини Богдана Лепкого було присвячені студії відомих літературознавців Є. Пеленського, М. Савицького, М. Ільницького, Ф. Погребеника, М. Жулинського, доповіді на Всеукраїнських та Міжнародних конференціях, де розглядалися проблематика та жанрова своєрідність творів письменника, поетика його лірики, мовні засоби творення художніх образів, перекладацька та видавнича діяльність. Семантико-стилістичне навантаження звертальних слів у поезії автора не було предметом спеціального вивчення, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – аналіз структурних та семантико-стилістичних особливостей звертань у поетичній творчості Богдана Лепкого та визначення їх функціонального навантаження в тексті поезій. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

1. Установити морфологічні форми вираження звертань у поезії автора, їх структурні типи.
2. Виділити основні лексико-семантичні групи звертань.
3. Визначити стилістичне навантаження звертань у поетичній творчості Богдана Лепкого.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

У великій і різноманітній творчій спадщині Богдана Лепкого поезія посідає одне з провідних місць. Лірика автора тематично різноманітна, охоплює широкий спектр життя українського народу: історичне минуле, національно-визвольну боротьбу, духовно-культурний розвиток, звичаї та традиції. Микола Жулинський називає Лепкого “поетом образного самовизначення, тонким і чутливим ліриком, майстерним словесним живописцем природи” [Жулинський: 18]. Важливим стилістичним засобом для емоційно напруженого зображення подій і явищ навколишньої дійсності, для вираження ставлення до зображуваного у поета є звертання, що широко використовуються в його поетичній творчості.

Звертання – це слово або сполучення слів, що називає особу (рідше предмет), до якої безпосередньо звернена мова того, хто говорить або пише [Каранська М. І.: 83]. Загальна синтаксична функція звертання полягає у називанні адресата мовлення. Але ця функція може ускладнюватись функціями характеристикації та номінації [Каранська М. І.: 105]. Звертання, особливо риторичні, – виразний стилістичний засіб збільшення експресивності, емоційності мови, вони широко вживаються в

поезії. На думку О. М. Пешковського, звертання в поетичному мовленні “стає естетичним або риторичним центром, вбирає в себе максимум думки і почуття автора” [Пешковский А. М.: 369].).

Номінація адресата мовлення має в поезії Лепкого яскраво виявлену національну специфіку. Здебільшого звертання виражені формою вокатива (кличного відмінка) іменників, що є традиційною ознакою звертань українців, наприклад: сину, друже, керманичу, хмарко, голубонько тощо:

Розповідж мені, легіню,
Хто так гарно спочиває (с. 54).

Форма називного відмінка у функції звертання в ліричних творах автора не порушує норм української літературної мови:

Дивіть, сини, за вас він тутки гине (с.195).

Тут і далі цитуємо за виданням .Лепкий Богдан. Твори: У 2-х томах. – Т.1. – К.,1997.- 526 с., вказуючи сторінку.

У функції звертань виступають іменники певних семантичних розрядів. Найширше у віршах поета вживаються звертання, що є назвами осіб за родинними стосунками, наприклад: брате, нене, мамо, жінко, сину, батьку, дитино, доню, сини, діти. За допомогою суфіксів суб’єктивної оцінки автор надає цим звертанням різного емоційного забарвлення, наприклад: матінко, дитятко, матусю, ненечко.

Багато звертань в поетичному мовленні автора відбивають загальноприйняті тоді в Західній Україні звертальні формули на зразок друже, товаришу, пані моя, панімачко, добродію, чоловіче, люди добрі, мосьпане тощо. Ці звертання пов’язані з соціальним устроєм галицького суспільства, його традиціями і звичаями:

– Добрий вечір, панімачко!
– Добрий вечір, чемний пане!(с. 222).

Широко представлені також у віршах Богдана Лепкого традиційні українські звертання: козаче, хлопче, дівчино, соколе, голубе, люба, любий, серденько, милий, мила. З метою відтворення національного колориту Богдан Лепкий

використовує в ролі звертань іменні демінутиви: дівчинонько, голубонько:
Либонь ми ся, дівчинонько,
Розійшли навіки (с.230).

Ці звертання фольклорного походження яскраво демонструють зв’язок поезії Лепкого з українською народною піснею.

Представлені у Богдана Лепкого і звертання до тварин і птахів, які здавна визначають побут українського народу: сивий кониченьку, карий, гніда, біла чайко, соловію малий,наприклад:

Ой, заржи, заржи, сивий кониченьку
На пашу рано йдучи (с.118).

У ролі звертань виступають також персоніфіковані назви:

а) частини людського тіла: серце, руки, ноги, очі:
Чого ж ти, серце, хочеш?
Засни! Засни! (с. 95)

б) назви явищ природи, пір року: громе, буре, вітре, осене, Черемоше, хмарко, море, ясне сонце, зорі-вівці.

Ти, громе, бий, ти, буре, вий!
Не знаємо тривоги (с. 184).

в) різноманітні назви неживих предметів, вжиті в прямому і переносному значеннях, наприклад: берізка, сосно, ялице, нитко павутини, калино-малино, хатино біла, яблуне крислата тощо.

Веселися, хатко біла,
І ти, яблуне крислата,
Бо поклониться вам низько
І найвищя палата (с.273).

г) назви абстрактних понять: передвічна туга, доле моя, недоспівана пісне, воле, правдо, молодосте, смутку, журбо, моя нездійсненна надіє:

Так ти нас, воле, розігни,
Веди, веди нас, славо! (с.148)

Богдан Лепкий широко використовує як непоширені, так і поширені звертання: брати, молодосте, осене, голубонько, ялице стара, милий світе, дівчино-рибчино, подруго моя мила тощо. Поширення звертань найчастіше відбувається завдяки додаванню до них прикметникових означень, що

якісно характеризують предмет звертань (гори барвінкові, ялице стара, біла чайко, сивий кониченьку), а також виражають авторське ставлення до співбесідника (милий друже, коханий краю, поете вільнодумний, деспоте тупоумний). Часто в поширених звертаннях в ролі означення виступають присвійні займенники: товаришу мій, матінко моя, моя нездійсненна надіє, рідна наша мово, подруго моя мила і т. п.

До словесного оточення звертань у поезії Богдана Лепкого належать і прикладки: керманичу-соболі; жінко-українко; передвічна туго, вірная подруго; дівчино моя, мій милий квіте тощо.

Автор «Журавлів» часто використовує поширені звертання фольклорного походження із займенниками ти мій, ти моя, ви мої тощо, що вживаються в голосіннях [Шульжук К. Ф.:72]:

Мої ж ви очі, брови, коси,

Вже ми вас більше не видати... (с. 151)

Ці звертання використані автором у вірші про похорон селянина.

Знаходимо у віршах поета часті повтори звертань, що посилює синтаксичну та стилістичну виразність тексту:

Хлопче, хлопче, не барися,

Подивись, які в нас чари! (с.285)

Окрім повторення, автор використовує для підсилення звертань вигуків і суфікси суб'єктивної оцінки: гей, ялице стара; дівчинонько, голубонько і т. п.

Поширені в поетичному мовленні Лепкого епітетні звертання, які мають кілька видозмін, наприклад: осінній листочку, листочку вбогий, осінній жовтий листочку; ялице стара, громом розбита ялице; гори мої сині, гори барвінкові; рідний краю, коханий краю, безталанний краю. При цьому одне основне звертання може супроводжуватись ще додатковими. Важливим стилістичним засобом є їх градація, яка використовується автором, щоб сконденсовано дати яскраву характеристику об'єктові звертання:

Громом розбита ялице,

Ген, на верху, одинока,

Рідна моя ти сестрице,

Горда й висока! (с. 55)

Звертання у вірші «До одинокої ялиці» служать основним засобом створення напруженої емоційності. У таких поширених звертаннях епітетні означення-прикметники чи прикладки не тільки дають повну і точну характеристику предметові звертання, але й виражають почуття та емоції автора. Для цих епітетів характерний здебільшого позитивно-оцінний зміст, наприклад:

Возьми мене з собою,

Мій стрільче, мій герою! (с. 143)

Рідше епітети при звертанні мають яскраво виражене емоційно-негативне значення:

Гей, пустине, ворожа пустине,

Та яка ж ти сумна і безплідна!

Вий же вовком, пустине,

Вий, звірюко голодна! (с. 181)

Негативно-оцінний зміст тут досягнутий завдяки використанню лексичного значення слів, що оточують звертання, та суфіксів суб'єктивної оцінки. Підвищує експресивність висловлювання відірваність епітета від основного звертання. Така відірваність у поетичному мовленні митця – досить часте явище, наприклад:

Прийди, весно, прийди, рясна (с. 190).

Характерною рисою поетичного мовлення Богдана Лепкого є широке використання риторичних звертань, у ролі яких виступають персоніфіковані назви неживих предметів і абстрактних понять. Риторичні звертання пов'язані з такими основними об'єктами поетичної думки автора, як рідний край, Бог, Матір Божа, доля, природа, наприклад:

За тебе, мій коханий краю,

Готовий я пролити кров (с.266).

Майже завжди звертання до рідного краю супроводжуються зворушливими епітетами – мій рідний, безталанний, коханий:

О мій рідний безталанний краю,

Чи побачу я тебе? Не знаю? (с. 98)

Серед провідних уявлень, що весь час привертають до себе поетову увагу, є Бог. Авторське ставлення відбите у звертаннях Господи, Боже, Боже в небесах, Христе. Це гарячі заклики про допомогу:

Боже в небесах,

За кров, за муки, за руїну
Верни, верни нам Україну (с.182).

Частотністю відзначаються у віршах Богдана Лепкого народнопісенні звертання, що засвідчує тісний зв'язок його поезії з фольклором. Богдан Лепкий використовував народні пісні як джерело своєї творчості. У нього є цикл під назвою “На позиченій скрипці”, про який сам поет відгукувався так: “Це відгуки народної пісні” [Погребеник 1997: 23]. Герої поетичних рядків цього циклу і багатьох інших – стрілець, козак, дівчина, милий, мила. Як і в народних піснях, поет встановлює прямий контакт з читачами, що створюється широким використанням звертань:

– “Здорово, мила! Чи ти чуєш?
Скажи мені правду, з ким ночуєш?”
– В полі калина з квітоньками,
Ночую, милий, з думоньками (с. 121).

Особливістю народнопісенних звертань є емоційність їх лексичних значень, що створюється здебільшого за рахунок вживання слів у переносному значенні. Завдяки переносному функціонуванню слів-звертань утворюються ряди контекстуальних синонімів. Як поетичні синоніми до слів козак, хлопець у поезії Богдана Лепкого вживаються слова милий, голуб, сокіл, як синоніми до слова дівчина – мила, зоря, рожевий квіт, рай, пташка, рибчина. Звертання-поетичні синоніми передають авторське ставлення до зображуваного набагато виразніше, ніж звичайні звертання, наприклад:

Моя ти зоре, мій ти раю,
Моя ти пишна роже в маю,
Без тебе я життя не маю (с. 240).

Поряд із звертаннями, емоційність яких виявляється у лексичному значенні слова завдяки їх переносному вживанню, в ролі звертань у поетичному мовленні Богдана Лепкого виступають слова, в яких емоційний елемент є належністю їхньої семантики. Такі емоційно забарвлені слова-звертання є назвами абстрактних понять, таких, як журба, туга, смуток, молодість, воля, доля тощо. Наприклад:

Ой, спи, мій смутку, не будися,
А ти, миленький, хоч приснися!(с. 122)

Звертання туги, смутку, жалю, журби за характером свого значення мінорні, а славо, воле, радосте, молодосте – мажорні. У Богдана Лепкого, основним мотивом якого, “пронизливою “нutoю” віршів про гори, про море, про плин часу, про любов є туга” [Погребеник 1988: 19], більше звертань мінорного характеру. Тугу він називає своєю вірною подругою:

Передвічна туга,
Вірная подруго,
Візьми, візьми серце в жмені,
Зціпи його туго!(с. 189)

Високого емоційно-експресивного навантаження надають тексту звертання, побудовані за принципом синтаксичного паралелізму, коли ряд персоніфікованих звертань закінчуються звертанням до людей:

Рожевий квіте, рожевий квіте,
Чого ж ти облітаєш?
Дівчино моя, мій милий світе,
Чому мене кидаєш?(с. 116)

Калино – малино, чом листячко клониш
І линеш на фалю?
Дівчино-рибчино, чому мене гониш
Від себе без жалю (с. 258).

Ці звертання прямо почерпнуті з народного джерела.

Найчастіше використовує Богдан Лепкий звертання, які суміщають у собі функції адресації й характеристичності, тобто характеризують адресата мовлення. Характеристика здійснюється за рахунок назв ознак, які є у звертанні:

І до тебе, найкраща, прийду
На вечірню розраду(с.102).
Гей, ялице стара, розкажи ти мені,
Як жилося тобі на високій горі?(с.51)

Крім звертань-характеристик, у поезії Богдана Лепкого знаходимо звертання, в яких відношення характеристичності виражені різноманітними конструкціями з предикативним значенням, зокрема підрядним реченням, наприклад:

Біла чайко, що кружляєш,

Над водою низько, низько,
Чом же ти так безупинно
В'єшся й жалібно квилиш?(с. 126)

Друга група звертань представлена звертаннями-номінаціями, які суміщають у собі функції адресації й номінації. Такі звертання використовуються при зверненні до об'єктів навколишньої дійсності, до абстрактних понять та узагальнених категорій, як-от:

О стріхи мої низькі,
О гори мої сині,
Які ви серцю близькі
Я чую що лиш нині (с.67).

Значення адресації в таких прикладах відступає на задній план, а основною стає функція найменування предмета мовлення [15, 112].

Спостереження за поетичною тканиною віршованих творів Богдана Лепкого свідчать, що емоційно насажені звертання з постпозитивними інверсійними означеннями можуть виступати як своєрідні ритміко-інтонаційні зачини поетичних текстів, наприклад:

Черемоше, брате мій, прискори бігу! (с. 50)
Гей, ялице стара, розкажи ти мені,
Як жилося тобі на високій горі?(с. 51)

Частина звертань виступає заголовками віршів: “Соловію малий”, “Передвічна туго, вірная подруго?”, “Рожевий квіте”, “Лодко на голубих крилах”, “Вороне чорний”, “Цить, серце!” і т. п. Вводячи в заголовок звертання, автор переводить висловлювання з нейтрального плану в емоційно-експресивний. Емоційний фон у заголовках увиразнює текст, підвищує його почуттєву насиченість.

Отже, у ролі звертань в ліриці Богдана Лепкого виступають іменники чи субстантивовані частини мови певних семантичних розрядів. Ці розряди оновлено поетом за рахунок поширення звертань, розширено завдяки переносному вживанню. Звертання у поетичній творчості Богдана Лепкого є важливим стилістичним засобом для емоційного напруженого зображення подій і явищ навколишньої дійсності, для вираження авторського ставлення до зображуваного, для інтимізації поетичного мовлення.

Література

1. Жулинський: Жулинський М. Із забуття в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). – К.,1990. – 250с.
2. Ільницький 1989: Ільницький М. “Настроєний життям, як скрипка” (Штрихи до портрета Богдана Лепкого)// Українська мова і література в школі. – 1989. – №10. – С.3-10.
3. Ільницький 1994: Ільницький М. “Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті” // Українське слово. Хрестоматія, – К.,1994. – Т.1. – С.241-250.
4. Каранська: Каранська М.І. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К., 1995. – 360с.
5. Лепкий: Лепкий Богдан. Твори: У 2-х томах. – Т.1. – К.,1997. – 526 с.
6. Пешковский: Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1938. – 407с.
7. Погребеник 1997: Погребеник Ф. П. Богдан Лепкий // Богдан Лепкий. Твори: У 2-х томах. – Т.1 – К.,1997. – 300с.
8. Погребеник 1988: Погребеник Ф. Богдан Лепкий – поет, прозаїк, вчений // Жовтень. – 1988. – №1. – С.13-16.
9. Ткаченко: Ткаченко В.А. “Добрий вечір тобі, пане господарю” //Відродження. – 1996. – №4. – С.72 – 73.
10. Шульжук: Шульжук К. Ф. Звертання в українських народних піснях //Мовознавство. – 1968. – № 6. – С.69 – 73.

Статья посвящена анализу обращений в поэтическом творчестве Богдана Лепкого. Эти языковые средства охарактеризованы по структурно-грамматическим признакам, семантике, экспрессивно-стилистической окраске. Значительное внимание уделено определению функциональной нагрузки обращений в поэтических текстах автора.

Ключевые слова: обращение, нераспространенные обращения, распространенные обращения, риторические обращения, положительно-оценочный смысл, отрицательно-оценочный смысл.

УДК 81' 373.7
ББК 81.411.4 – 3

Стефанія Панцьо, проф.(Тернопіль)

Символічний потенціал соматичної лексики в поетичних текстах Богдана Лепкого

У статті висвітлюється символіка соматичної лексики у контексті поетичної творчості Богдана Лепкого. Досліджуються особливості вживання соматичних одиниць, виявляється їх символічний потенціал. Аналізуються основні семантичні мотиви, пов'язані з лексемами «серце», «душа», зокрема мотиви суму, кохання, страждання, самотності, любові до рідного краю, волелюбності. Зосереджується увага на особливостях вживання лексем «кров», «кості», які разом з іншими соматизмами відображають мовосвіт поета. Соматичні одиниці у поетичному контексті нерідко мають народнопісенне підґрунтя.

Ключові слова: мовосвіт, мотив, семантика, символічний потенціал, соматична лексика.

In the article elucidated the symbolics of somatic lexical in the context of poetic creation Bohdan Lepky. Peculiarities the using of somatic units investigated, their symbolic potential proved. The basic semantic motives analyzed, related with lexemes «heart», «soul», motives of sadness, love, suffering, solitude, love for native land, love for freedom. Focusing attention on peculiarities the using of lexemes «blood», «bones», which together with other somatisms represent the linguistic world of poet. The somatic units in the poetic context often have a folk-song basis.

Keywords: linguistic world, motive, semantics, symbolic potential, somatic lexical.

В україністиці все частіше з'являються монографічні праці, статті, окремі розвідки про поетичну мовотворчість українських письменників. Дослідники заглиблюються у витoki художнього мислення, адже у мові міститься значний набір вербальних образів, символів, у яких втілено результати пізнавальної діяльності всієї етноспільноти. Відомо, що етномарковані символи є невід'ємною частиною традиційної народної поезики. Вони нерідко стають підґрунтям або й основою поетичної творчості українських письменників. Фольклорні надбання мовностилістичного характеру впливають на індивідуальні образні коди поета, прозаїка, активізуючи традиційне й спонукаючи до оригінального [Маленко 2012: 60].

Аналізу мовосвіту українських письменників присвячено низку праць. Окремі дослідження висвітлюють специфіку використання образних засобів, наслідування фольклорної традиції у створенні символів тощо.

Мовосвіт українських письменників був об'єктом багатьох досліджень. Так, 100-річчю від дня народження М. Стельмаха присвячено окремий випуск збірника «Культура слова», у якому розкривається символіка і естетика словесних образів у контексті історії української літературної мови. [Культура слова 2012].

Символічні значення певних лексем у поетичній творчості описали В. Кононенко, А. Мойсієнко, О. Маленко, Л. Ставицька, Н. Данилюк та ін. Символізацію явищ природи в поезії Б. Лепкого простежила Л. Пархонюк [Пархонюк 2007].

Щодо соматичної лексики у поетичній творчості Богдана Лепкого, то вона не була об'єктом окремого вивчення. Ця лексика, як відомо, становить найдавніший пласт лексичних одиниць, з одного боку, а, з другого – саме за допомогою неї змальовується внутрішній стан людини, її почуття. Хоч соматична лексика має різне функціональне призначення (краса, взаємини між людьми, виразники почуттів, емоцій), проте в поетичній творчості вона найчастіше виражає почуття, емоції.

У поетичному тексті образ людини, ліричного героя подається як цілісна фізична сутність через її складові частини, однак в поезіях спостерігається метонімізація зображення людини, її емоцій, стану, ставлення до оточення тощо, тому частини людського тіла виступають засобом персоніфікації людини. Як зовнішні, так і внутрішні (серце, душа) соматизми у поетичній мові здебільшого слугують засобом відтворення і передачі почуттів, емоцій.

Проникаючи у поетичний мовосвіт Богдана Лепкого, ми зосередили увагу на особливостях художньої свідомості поета, значущості соматичної лексики, на її символізацію. Тема розвідки спрямована на виявлення семантичного потенціалу цієї лексики.

Богдан Лепкий як митець належить до модерністів. Його тексти відповідають добі, в яку він творив, а також його естетичним уподобанням.

У поетичному мовосвіті Б. Лепкого органічними стали фольклорні образні коди. Це, насамперед, властиві народній поезиці образи-символи, створені на основі соматичної лексики. Уведені в емоційно насичений контекст, соматизми нерідко стають символами, містять оцінну конотацію. Лексеми-